

OSMANLI REFORMUNUN İLK ZAMANLARI: YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI VE İLK TATBİKAT

Tuncer BAYKARA

Osmanlılar, bir devletin yapması gerekeni her zaman yapmış, çevresindeki ve dünyadaki her türlü gelişme ve yenilikleri (eğer yararlı ise) takib etmiştir. Bu hususta 'yararlı olmak' en önemli ilkeyi oluşturmaktadır. Bazı meslektaş ve aydınların ümit ettiği gibi, Batı'daki herşeyi gözü kapalı almamışlar, almak gereğine de inanmamışlardır. Toplumla yararlı olacağına inansalardı, derhal benimseyeceklerinde şüphe yoktur.

Osmanlılarda yenilenmenin başlangıcı XVIII. yüzyıl sonlarına kadar uzanır. Çünkü bu dönemden itibaren askerî başarısızlıklar birbiri ardından gelmiştir. O zamanki Osmanlı devlet adamlarında, askerî alandaki düzenlemenin sosyal boyutları konusundaki fikir aykırılıklarını başka çalışmalarımızda da göstermiştik. Askerî islahat ve yenilenme, herkesçe kabul edilen bir zarurettir. Fakat bunun gidebileceği veyâ duracağı yer konusunda fikir birliği yoktur. Bu sebeple yeni islahatın, adeta bir *ihtilâl* gerektirdiği de seziliyordu. Toplumla içiçe görülen Yeniçeriler reform ve yenilenmeye en büyük engel gibiydi. Onun içindir ki Osmanlı reformu, yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla başlamıştır diyebiliriz.

-
- Kısaltmalar: Bu çalışmada, aşağıdaki kısaltmalar yaygın olarak kullanılmıştır:
Bouè,: A. Bouè, *La Turquie D'Europe*, I-IV, Paris 1840
Cadalvene-Barrault,: Cadalvene-Barrault, *Histoire de la Guerre de Mehemed Ali contre la Porte Ottoman, en Syrie et en Asie Mineure*, Paris 1837.
Cevdet,: A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XII, İstanbul 1309
Esad Efendi,: Esad Efendi, *Tarih*, Türk Tarih Kurumu Yazmaları *Jouannin*: Jouannin *La Turquie*, Paris 1840.
Keppel,: G. Keppel, *Narrative of a Journey across the Balcan...in the years 1828-1829*, London 1831
Lutfi,: A. Lutfi Efendi, *Tarih-i Lutfi*, I-IX, İstanbul 1289-93
Mac Farlane,: C. Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, London 1829.
M.C.D.,: M.C.D., *Deux Années à Constantinople*, Paris 1827.
Michaud,: M.Michaud, *Correspondance d'Orient*, I-VII, Paris 1833-35.
Southgate,: H. Southgate, *Narrative of a tour through Armenia, Persia*, London 1840.
Spencer,: E. Spencer, *Travels in the Western Caucasus*, London 1838
Tarih-i Enderun,: Hızırilyas, *Letaif-i Tarih-i Enderun*, İstanbul 1273 T.V.,: Takvim-i Vekayi
Üss-i Zafer,: Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1243
Walsh,: R. Walsh, *A Residence at Constantinople*, London 1838.
Webster,: J. Webster, *Travels Through the Crimea, Turkey and Egypt*, London 1830.

A. Yeniçeri Ocağının Kaldırılması:

XIX. yüzyıl Türk tarihinin en önemli olaylarından birisi, Yeniçeri ocağının kaldırılmasıdır. Çünkü yeniçeriler sadece bir askerî sınıf değil, toplumun hemen bütün yönlerine etki etmiş bir zümre idiler.¹ Bu tesirli ocağın ortadan kaldırılması, Türkiye’de Avrupa tesirinin sınırlı kalmasına yolaçan gücün kırılması olarak kabul edilebilir.² Genellikle yeniçerilerin kaldırılması ile Osmanlıların ‘civilisation’ yolunda etkili bir adım attıkları kabul edilir.³

Devirlerindeki her olayı başarılı, ve “hayırlı” gören vakanüvis geleneğine göre bu olay da bir “Vaka-i hayriye”dir. Lâkin bu olayın gerçekten bir hayırlı olay olup olmadığı, ancak öncesi ve sonrası ile mukayeseden sonra anlaşılabilir. Bu pek yapılmamış, tarihçiler vakanüvis geleneğinin etkisiyle bu olayı, hâlen de bir “vaka-i hayriye” olarak adlandırmakta devam etmişlerdir.⁴ Ana kaynak, II. Mahmud’u haklı göstermek için yazılan Üss-i Zafer olup, yeniçeri görüşünü aksettiren kaynaklar ise pek yoktur. Fakat öteki kaynakların yardımı ile meseleyi daha açık ve tarafsız olarak incelemek imkânı vardır.

a. Yeniçeri ocağının kaldırılması ile ilgili olaylar, yeni bir askerî teşkilâtın, Eşkinici Ocağı’nın kurulması ile başlar.⁵ Devrin askerî gereklerine uygun bir yeni teşkilât olan Eşkinici ocağında *talim* esas idi. Yeniçeri ortalarından yazılan neferlere silah ve elbise dağıtılmış ve sembolik olarak ilk talime, 12 Haziran 1826 da başlanmıştır.⁶ Lâkin birkaç gün sonra, yeniçeriler geleneksel biçimde isyân ettiler.

b. İsyân: 15 Haziran 1826 çarşamba akşamı, Yeniçeri ocağı kazanlarını Et-meydanına çıkararak isyân etti. Buna karşılık II.Mahmud bilhassa ulema ve medreselilere dayanıyordu. Askerî birlik olarak da Ağa Hüseyin ve İzzet Mehmed Paşaların kuvvetleri vardı. Asıl mücâdele 16 Haziran perşembe günü oldu. Nihâyet üçüncü mücâdele günü, 17 Haziran da “Yeniçerilik nam ve nişanı” yok edildi.⁷ İstanbul’daki diğer yeniçeriler

1. Cevdet Paşa, *Tezâkir* (yay. C. Baysun), IV, 219; *Keppel*, I, 377

2. *Walsh*, II, 264 ve dev; *Southgate*, II, 328.

3. *ouannin*, 408.

4. Meselâ bk. E.Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, s.132

5. *Cevdet*, XII, 146 ve dev.; *Lutfî*, I, 125 ve dev.; lâyihası için bk. *Lutfî*, I, 350-356; *Boué*, III, 327: 30.V.1826 da kurulduğunu belirtir.

6. *Cevdet*, XII,151 ; *Lutfî*, I, 126-28

7. *Cevdet*, XII, 167-168; *Lutfî*, I, 142, 144; emr-i âli metni *Cevdet*, XII 267-271

gibi, taşralardaki yeniçeriler de sert bir biçimde takibata uğradılar.⁸ Bu büyük olayda, binlerce kişi ölmüş⁹, pek az yeniçeri şu veyâ bu şekilde kaçarak kurtulmuş, bir kısmı da memleketlerine gönderilmişlerdir.¹⁰

c. Diğer olaylar: Yeniçeriler Hacıbektaş ocağına bağlı kabul edildiklerinden çok geçmeden Bektaşiler hakkında da takibata geçildi.¹¹ Bazı beктаşı babaları idam edilmiş,¹² hemen bütün yeni Bektaşî tekkeleri, türbeleri hariç kalmak üzere yıktırılmıştır.¹³ Birçok beктаşı de bu arada memleket içine sürüldüler; ülke içindeki tekkeler de görevliler gönderilerek yıktırıldılar.¹⁴

Devrin birçok müessesesi de yeniçerilikle ilgili sayılarak takitabata uğradı. Yeniçerilerin isyân sırasında yağmaya teşvik ettikleri ırgad ve hamal taifesiyle kayıkçılar da takibata uğradı; bunların büyük bir kısmı memleketlerine sürüldüler.¹⁵ Bu arada Tulumbacı ocağı da kaldırılmış,¹⁶ yeni bir teşkilat kuruluncaya kadar İstanbul yangınlarına müdâhele edecek kalmamıştır.¹⁷

8. *Cevdet*, XII, 174; 179; *Lutfî*, I, 172, 180-81, 186,251-52; İstanbul'daki olayları çağdaş gözlemciler naklediyor, ki en önemlisi M.C.D'dir: 134-137; *Üss-i Zafer*, II.Mahmud'un bir medhiyesidir; *Mac Farlane*, 321.

9. İstanbul'da öldürülenler onbinden az değildir; *Cevdet* ise, Esad Efendi'den naklen, bütün öldürülenlerin 6.000 kadar olduğunu söyler: XII, 179.

10. Bir yeniçeri olan Zaro Ağa'nın İstanbul'un yeraltı yollarına kaçarak sağ kaldığı söylenir: M. Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Ankara 1977 s. 96; su yollarına saklananların bir kısmı yakalandı: *Üss-i Zafer* s.97; *Lutfî*, I, 159

11. *Cevdet*, XIII, 179-185; *Lutfî*, I, 149-51; *Jouannin*, 406.

12. *Cevdet*, XIII, 182:10. VII. 1826 da; *Lutfî*, I, 150-151; *Jouannin*, 407.

13. Öncealtmış senelik olanların yıkılması istenmişse de, Padişah, türbeler hariç hepsinin yakılmasını istedi: *Lutfî*, I, 150-151

14. *Lutfî*, I, 168-171: Bektaşiler için Şeyhülislâmın müşfik, buna karşılık Padişah ile Sadrazamın sert oldukları dikkati çekiyor: *Lutfî*, I, 169; Bektaşî kitapları da yakıldı: I, 178; Hacı Bektaş şeyhi de Amasya'ya sürüldü: I, 235; O devrin önde gelen bazı aydınları (meselâ Şânizâde) da Bektaşilikle itham edilerek sürüldüler; Oysa *Cevdet'e* göre "bunların Bektaşilikle hiç tealluk ve münâsebetleri yok idi" (XII, 183).

15. *Tarih-i Enderûn*, 371; *Lutfî*, I, 147, 158; *M.C.D.* 139; *Walsh*, II, 517; bu sırada kayık sıkıntısı çekildi: *Lutfî*, I, 158; hamalların yerini de ermeniler aldı ve bu durum 1896 ya kadar devam etti bikâr ve serseri gezenlerin sürülmesi devam edecektir: *Lutfî* I, 226-27, II, 172.

16. *Üssi Zafer*, 95; *M.C.D.* 137-38;

17. Yenisi ancak birkaç ay sonra kuruldu: *Lutfî*, I, 251; bu sebeple Hocapaşa yangını büyük tahribata yol açmıştı: *Lutfî*, I, 166.

Netice olarak, isyânı takibeden altı hafta içinde (40-50 günde) idam ve sürgünlerle İstanbul'un nüfusu 30.000 kişi kadar azalmıştı.¹⁸ Lutfî'nin deyimi ile "vaka-i hayriyede akan kanlar, ekser ahalininin kanlarını kurut"muştu.¹⁹

Yeniçeri ocağı yok edildikten sonra, kışlaları da yıkılıp yok edilmiştir.²⁰ Böylece yeniçerilikle ilgili bütün hatıraların silinmesi çabası başlamıştır ki, sonraki senelerde de bu çaba devam edecektir. Yeniçeri artıklarının ve muhaliflerin buluşma yeri diye kahvehâneler de kapatıldılar.²¹ Fakat eskiden kahvelerde görülen berberlik işlerinin aksaması üzerine, halkın traş olması ve teneffüs etmesi için "berber gediği" ihdas edilerek "berber dükkânları" açıldılar.²² Çok geçmeden de bu berber dükkânları önceleri gizli,²³ daha sonra da açık birer kahvehâneye dönüştüler.²⁴ Bu arada meddah ve karagöz gibi geleneksel sanatlar da yasaklandı.²⁵

II. Mahmud'un halkını ıslah ve onu "civilize" etme plânları arasında en önemlilerinden birisi ve belki birincisi, "ordusunu Avrupâî biçimde zapt u rapt altına alması "olmuştur.²⁶ Bunun yanında, yeniçerilerin kaldırılması, 1826 öncesi düzenin tamamen değiştirilmesine de bir vesile olmuştur. Yeniçerilerle ilgili bütün herşey, bundan sonraki tarihlerde tamamen yok edilmek yoluna gidilecektir

d. Neticeler: Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra, bazı asker değişmeleri, kısaca zikretmek, meselenin ilk neticelerinin bilinmesine faydalı olabilecektir.

1.Cebecibaşılık kalktı, yerini Cephâneçibaşılık aldı.²⁷

18. *Cevdet*'e göre (XII, 172) "kırk elli gün zarfında yirmi binden ziyâde nüfus-ı zâide tard olunmuş"du; Keza *Lutfî*, I, 147; öldürülenler de 10.000 den az değildir: *Mac Farlane*, 321; *Walsh*, II, 517.

19. *Lutfî*, II, 88; Vakanüvis Esad Efendi de çok idamı tenkid eder: naklen: *Lutfî*, I, 160.

20. *Lutfî*, I, 60-61;

21. *Esad Efendi*, 301-302; *Cevdet*, XII, 177: "kahvehânelerin hedmine ibtidar olundu"; *Lutfî*, I, 271; *M.C.D.*'ye göre "Sultan tebaasının kahvehânelerde oturmayıp talimle uğraşmasını istemiştir: s. 138-39.

22. *Lutfî*, I, 271; "yüzlerce": *Mac Farlane*, 276; kahveciler bu sırada hem berber, hem dişçi idiler.

23. *Mac Farlane*, 275-76.

24. *Esad Efendi*, 302; ancak 5-10 gün kapandığı söylenir: *Cevdet*, XII, 178; *M.C.D.*'ye göre bazıları iki ay sonra açıldı; bunlar sonradan yine takibata uğruyordu: Avur-zavur'un kahvesi gibi, *Lutfî*, II, 89.

25. *Mac Farlane*, 276: zira bunlar gazete gibi birer haber kaynağı idiler.

26. *Spencer*, I, 198.

27. *Tarih-i Enderûn*, 374.

2. Ağa kara-kulağı lağv edildi.²⁸

3. Bazarbaşılık lağvedildi.²⁹ Saraydaki Nevşehirli aşçılar, Yeniçerilikle ilgili diye atılıp, yerlerine Mengenli aşçılar alındılar.³⁰

4. Bostancıbaşı'tâbirinin yerini, Muhafız-paşa, Topçubaşı'nın yerini de Topçu-paşa aldı.³¹

5. Çorbacı, Ortağası ünvanı oldu.

6. Ortabaşı, mülâzım,³²

7. Acemi oğlanları, askerî birliklerin odun işlerini temin ederlerdi ki, başları olan İstanbul Ağası'nın yerini Hatap-emini aldı.³³

8. Muhzır ağalığı da, Tomruk ağalığına dönüştü.³⁴

Bütün bunlar, 1826 sonrasındaki değişmelerin sadece küçük bir kesiti ve örnekleridir.³⁵

B. Karargâh ve kışlaları:

Yeni askerî teşekkülün karargâhı ilk olarak Ağa-kapusu olmuştur.³⁶ Burası çok geçmeden şeyhülislâmlara verildiğinden, ³⁷Serâşkerlik merkezi olarak Eski Saray seçildi.³⁸ Burada hemen bazı inşaaata geçildi, ki bazı binalar meyânında bir yangın kulesi de inşa edilecektir.³⁹

İstanbul'da yeniçerilere ait hemen bütün kışlalar yakılıp, yıkıldığından,⁴⁰ yeni kışlaların yapılması gerekiyordu. Nitekim yeni serâşkerlik merkezindeki bazı inşaatdan başka, Davutpaşa ve Üsküdar kışlasının inşasına girilmiştir.⁴¹ Bu arada Rami kışlası da sür'atle

28. *Tarih-i Enderûn*, 375.

29. 1826 Ağustos, *Tarih-i Enderun*, 380.

30. *Tarih-i Enderûn*, 384-85; Aşçı-başı'ya usta, Karakullukçulara aşçı yamakları ve Saka da sebile olarak değiştiler (bk. *Cevdet*, XII, 173).

31. 1829 Temmuz sonları, *Tarih-i Enderûn*, 464.

32. *Cevdet*, XII, 173.

33. *Cevdet*, XII, 173;

34. *Cevdet*, XII, 176.

35. *Cevdet*, XII, 173: "Yine bu sırada eskiden kalma birçok resm ve adetler ilga olundu".

36. *Üss-i zâfer*, 196; *Cevdet*, XII, 168; *Lutfî*, I, 160, 360: Serâşker kapusu diye söylenecekti.

37. *Tarih-i Enderûn*, 374; *Lutfî*, I, 148, 161-162.

38. *Cevdet*, XII, 169, 187; *Lutfî*, I, 148, 160-161.

39. *Cevdet*, XII, 187; *Lutfî*, I, 148; / daha sonraki inşaat: *Lutfî*, IV, 87; VI, 35 "Asâkir-i mansûre için derûnunda kışlalar ve harik kulesi ve sair cbniye- i lâzime".

40. *Cevdet*, XII, 168; *Lutfî*, I, 160-161.

41. Davutpaşa: *Enderûn*, 382; *Cevdet*, XII, 178: Asâkir-i mansûre kanunnâmesinde de zikredilir: *Cevdet*, XII, 273. *Lutfî*, I, 148; ilk bitenlerdendir: *Lutfî*, I, 256; VI, 35, *Mac*

tamamlanacaktır.⁴² Nitekim Padişah, girişilen 1828-29 savaşı sırasında genellikle Rami kışlasında kalacaktır.⁴³ Daha sonra Maçka kışlası da yapıldı ki, Mekteb-i Harbiye burada idi.⁴⁴

Bu yeni yapılardan gayri, Hendesehâne Heybeliada'da idi.⁴⁵ Kasımpaşa ardında, Sakızağacı'nda da bazı tesisler bulunuyordu.⁴⁶

İstanbul'daki eski cirit meydanları, yeni birliklerin birer talim alanı olmuştur.⁴⁷ Ancak büyük askerî birliklerin talimleri, Hızırilyas'a göre Davutpaşa, Lutfî'ye göre Ayastafanos/Yeşilköy sahrasında yapılacaktır.⁴⁸

Yeni askerî teşkilât için taşralarda da kışlalar yapımına girişilmiştir. Bunlar arasında yapılan İzmir kışlası 1829 yılında az çok ihtiyaca kâfi geliyordu.⁴⁹

Yaşı onbeşinden küçükler için tahsis edilen Acemi oğlanlar kışlası çok geçmeden bu işe yaramıyacaktır.

C. Süvari taliminin değişmesi:

Husrev Paşa'nın geleneksel Nizam-ı Cedid talimini değiştirdiği sıralarda⁵⁰ süvari taliminin de değişmesi olağan idi. Vaktiyle, ilk talim çıktığında, Nizam-ı Cedid devrinde süvâri olan birisi bu talim meselesine önayak olmuştur.

Hızırilyas'ın naklettiğine göre, Selim Han devrinde "Nizam-ı Cedid süvârilerine borazan olan Vay-balım Ahmed Ağa talim-i kadîm-i süvariye.. aşına olduğundan" Enderun süvârilerine usta (muallim) olması irâde buyrulmuştu. Ancak davranışlarının hayli kaba olduğu ve bu kaba tavrını giderek artırdığı belirtiliyor. Bunun üzerine Serasker Husrev Paşa'dan diğer

Farlane, 288-289. Üsküdar'daki Selimiye kışlasında bazı tesisler mevcut olmalıdır: keza bk. *Lutfî*, I, 148, bitişi, II, 44; VI, 35; *Mac Farlane*, 289-290; *Cevdet*, XII, 273.

42. *Lutfî*, I, 148; VI, 35.

43. 15. IX, 1828 de gitmişti: *Tarih-i Enderûn*, 439-440.

44. *Lutfî*, VI, 35.

45. *Lutfî*, I, 278.

46. Aynı eser, aynı yer.

47. *M.C.D.*, 141; *J. Webster*, 111;

48. *Lutfî*, I, 259.

49. *Mac Farlane*, 25 ve dev; keza bk. T. Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s. 51.

50. Talim düzeni değişikliği şu çalışmamızda işlenmiş idi: "Asakir-i Mansure'nin İlk Dönemin de Talim Düzeninin Değişmesi" Şu eserde: T. Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu yüzyıla Dair Araştırmalar*", İzmir 1992, 5. 95-100;

bir usta istenmiştir. Hüsrev Paşa zaten “talim-i Vay-balım”ı beğenmezdi; bu sebeple “bir keskin muallim-i efrenc-i bireng”i Enderûn’a gönderdi.⁵¹

Colosse adlı bu frenk, Rüstem Bey adını alarak talime başlamıştır.⁵² Vaybalım Ahmed Ağa ise, kurulmasına karar verilen Vidin eyâletindeki süvari taburlarının başına gönderildi. Son derece kibar ve nazik olan Rüstem Bey, Vay-balım talimini değiştirerek, süvari talimini bildiği usulde yaptı

Süvari taliminin değişmesi, Türk süvarilerinin hemen bütün takım ve koşumlarının da değişmesini gerektirmişti. Bu sebeple geleneksel Türk usulü eğerler terkedilerek frenk usulü eğerler rağbet buldu. Bu dönemde eğerlerin düzeltildiğinden (reformundan) da söz edilir. Hatta bir rivâyete göre, halâ Türk usulü eğere binen Sadrazam, II. Mahmud’un gözünden düşmüştü.⁵³

D. Tâlimnâme meselesi:

Asâkir-i mansûre kurularak bir süre belirsiz gibi görünen hususların peyderpey nizama kavuşturulduğu görülüyor. Bunun için en önemli mesele, talim birliğinin sağlanmasıdır. Talim birliğinin sağlanması için, talimnâmeler yapıp dağıtılmalı idi. Lutfî’ye göre, ilk olarak italyan lisansından çevrilen bir talimnâme yeterli sayıda tab’ ettirilerek dağıtılmıştı.⁵⁴

Hüsrev Paşa’nın Seraskerliğinden sonra yeni talimnâme işine daha önem verilmişti. Çünkü eski talim değiştirilerek onun yaptığı fransız usulü talim beğenilmiş, bütün orduya tamimi padişah tarafından istenmişti. Ancak bu arzusunun, 1828-29 savaşı sebebiyle yeteri kadar gerçekleşmediği anlaşılıyor.

Talimnâme çevirisine, ne zaman başlandığı bilinmemekle berâber 1830 yılında devam ediyordu.⁵⁵ Bu faaliyette dikkati çeken bir husus bir kısım tâbirlerin aynen fransızcadaki gibi korunduğudur. “Aide de camp”ın türkçesi bulunmadığından aynen korunduğunu Michaud o günlerin havadisi olarak nakletmektedir.⁵⁶ Gerçekten de 1830 lu yıllarda türkçede

51. *Tarih-i Enderûn*, 406-408.

52. Clossa uzun yıllar görev yapacaktır; İstanbul’a gelen hemen her seyyah bu yıllarda kendisi ile görüşüp, bilgi alacaktır; hayatının İstanbul’la ilgili ilk dönemleri için bk. *Mac Farlane*, 253, 344 ve dev.

53. Engelhart, *Tanzimat*, İstanbul 1976, s. 20.

54. *Lutfî*, I, 254

55. *Michaud*, III, 21;

56. *Michaud*, aynı eser: tercümeyle katılan bir Türk’den naklen;

“Eddökan” / ادوكان diye bir kelime görülüyor.⁵⁷ Benzeri misâller de çoktur.⁵⁸

Yeni ordunun komuta⁵⁹ terimlerinin fransızcallaştırılması Husrev Paşa ile başlamıştır. 1830 sonrasındaki talimlerde emir ve kumanda ile ilgili terimlerin fransız telaffuzuna göre verildiğine o dönemin Avrupalı gözlemcileri de dikkat etmişlerdir.⁶⁰ Ancak bir kısım tâbirler peyderpey değiştirildi; 1830 ların “eddökan”ı, çok geçmeden “yaver-i harp” olarak görüldü.⁶¹

E. Yeni askerî düzenlemeler:

1. Sipah, silahdar vs. kaldırıldı; “süvari kısmından madud ve taifenin lüzumu kalmadığından asıl ve fûruu ile cümlesi ref’ ve ilga kılındı”.⁶²

2. Karadeniz boğazı kalelerinde bulunan ve ‘yamak’ tâbir edilen askerlerin, 300-400 ü muallim asker yazıldı. Kalanlar ise memleketlerine (Lazistana) yollandı.⁶³

3. Solak ve peyker tertîb ve nizama kondu.⁶⁴

4. Bostaniyân-ı hassa usulü ilga edildi; dolayısıyla Edirne sarayındaki teşkilât da kaldırıldı; bu yerlerin güvenliğinin temini, yeni askeri teşkilâta verilecektir.⁶⁵

5. Yeniçeri dönemi tabirlerinden olduğundan, bundan böyle ‘bayrak’ tâbiri yerine ‘sancak’ denecektir.⁶⁶

6. Kalyoncu çavuşların uygunsuz hareketleri, Vaka-i Hayriye sırasında giderilmişti. Ancak ‘çavuşluk’ namı durdukça eski tavırlarını

57. Meselâ ادوكان / eddökanlık hizmeti: *Lutfî*, IV, 145; *TV*, 56; M. Reşid, *Tavel* / 6, s. 441; 1832 lerde, Ağa Hüseyin Paşa’nın buna dili dönmez, “Dükkân / دكان Bey dermiş: *Lutfî*, VIII, 180.

58. Etkisini günümüze kadar devam ettiren tâbirlerden birisi, fransızca marcher / yürümekten gelen ‘marş’dır; daha 1916 larda bunun yerine ‘yürü’ olması gerektiği M. Kemâl Paşa’nın da dikkatini çekmişti: Ş. Tezer *Atatürk’ün Hatıra Defteri*, Ankara 1972; Padişah dört taburluk alay tâlimi yaptırdığı sırada, iki bendesine “شيفسوقون” “yâni “chef d’escadron” ünvanı vermişti (*Tarih-i Enderûn*, 424).

59. “komuta” kelimesi de fransızcadan alınmadır.

60. *Boué*, III, 330: “L’exercice a lieu en partie à la française..”.

61. Yaver-i harp için bk. *TV*, 169: 7. VIII. 1838.

62. *Lutfî*, I, 153; *Cevdet*, XIII, 186.

63. *Lutfî*, I, 158-159.

64. *Cevdet*, XII, 187; *Lutfî*, I, 193.

65. *Lutfî*, I, 200-201.

66. *Lutfî*, I, 240.

bırakmıyacaklarından, cümlesi ilga ile ehl-i irz olanlar *kavas* olurken, diğerleri memleketlerine gönderildiler.⁶⁷

7.Tulumbacı teşkilâtı, yenilenerek bir 'müdür' idâresine verildi.⁶⁸

8.Cebeci ocağı ilga oldu.⁶⁹

9.Mehterhâne (çadırların saklandığı yer) lağv ve yerini (mehterbaşının) Hayyamiye nâzırı aldı.⁷⁰

10.Tophane'ye yeni bir nizam verildi; zira Lutfî'ye göre "o vakte kadar top talimi Prusya usulü üzre idi".⁷¹ 1206/1792 tarihli nizamnâmelerini "şimdiki askerî usule" uydurmak lâzımdı. Şimdi "araçacı iyle topçu takımları birleştirilerek Fransa usulü üzere talime" başlamışlardır.⁷²

11.Askere fes giydirilmesinde, Husrev Paşa'nın serâskerlik dairesine naklettiği alayın fesleri etkili olmuştur. Padişah bunu görüp beğendikten sonra, bütün askerın fes giymesini emretmiştir.⁷³

12.Muzikacıların elbiselerinin düzenlenmesine de Husrev Paşa öncülük etmiştir. Onun "beyaz çukalarla münakkaş yaptırdığı elbise-i müzeyyene" nümûnelerini Padişah'ın beğenmesinden sonra giymeleri kararlaştı.⁷⁴

13.Eskiden vezir veyâ şehir zabitlerinin maiyetlerinde kullandıkları Tüfenkçi, Hayta, Segban, Delf, ve İç ağaları olurdu. Herşeyin nizama konduğu şu sırada, onların da 'ehl i irz ve tüvâna' olanlardan asker yazılıp masraflarının yöneticiler tarafından karşılanması istendi. Bunların defterleri peyderpey İstanbul'a yollanacaktı. Lutfî, bu girişimin "millet askeri tedariki demek olduğu"ndan söz ederek sitâyîşle bahseder.⁷⁵ Ancak mesele biraz değişiktir.

Maraş vâlisinden, yeni askerî birlikler güçlenince "deli ve hayta" takımını def etmesi istenmişti.⁷⁶ Özellikler delilerin durumu, bu yıllarda büyük önem göstermektedir. Bu sırada özellikle kapusuz deli taifesinin

67. *Lutfî*, I, 250.

68. *Lutfî*, I, 251.

69. *Cevdet*, XII, 186.

70. *Cevdet*, XII, 187.

71. *Lutfî*, I, 253

72. *Cevdet*'e göre (XII, 173) Selim devrindeki gibi "Tophâne için yine tüfenkendaz tahririne başlandı".

73. *Lutfî*, I, 255

74. *Lutfî*, I, 258.

75. *Lutfî*, I, 252-53.

76. *Lutfî*, I, 263.

kondukları köyleri rencide ettikleri belirtiliyordu.⁷⁷ Ancak meselenin çözümü daha başka türlü olmalı idi. Bunu Lutfi, daha açık biçimde anlatıyor.

Eskiden alaybeyleri idâresinde, at ve silahı hazır, istenen yere eşmeğe âmâde yüzbin asker olurdu. Ayrıca vezir dairelerinde *delibaşı* idâresinde “başlarında siyah kuzu derisinden boru gibi bir endaze” boyunda üzeri sarıklı kalpak vardı. “Bunlar ordular maiyetinde gözlerini budaktan sakınmıyarak” hizmet, ederken kapusuz kalınca etrafı rencide ederlerdi. Rusya savaşı bitince (1829) Anadolu’ya dağıldılar. Süvari asâkir-i mansuresi olduğundan bunların çift ve çubukları ile meşgul olmaları istendi. Akşehir taraflarında olanların üzerine kuvvet gönderilerek dağıtıldı, bir kısmı Mısır tarafına gitti.

Lutfî hazır bu kadar asker varken istifâde edilmemesine teessüf ederek şöyle der:“.. Dağıdılmamış olaydı iki sene sonra, hiç olmazsa Konya sahrasında bir karaldı işinde bulunurlar da ötecanibde maiyetiyle gelüb vatanlarına ihânet etmemiş olurlar idi.”⁷⁸

14.Sipahi evlâdının nizamı: Yeni tatbikatta önemli bir husus, sipahi evlâdının süvari askeri olmalarıdır. Sipahiler sancak başlarında olan Alaybeylerine tâbi ve onların emrinde sefere giderlerdi. Ancak bunların mutasarrıf oldukları tımar ve zeametleri zamanla değişip irad ve me’kel hükmüne girmişti. Bir kısım tımar erbabı ile, önceleri humbaracı ve lağımçı ocaklarının bölükleri tamamlanmıştı.⁷⁹

Bu yıllarda, Hızırilyas’ın dediğine göre “sipahi ne tutar diyenlere, tuttuğu tutar demeleri cevâb-ı bîmânâ olduğundan kâfesine nizam verilmek” gerekmişti. “Bu defa Anadolu sipahilerinin esâmileri tashih ve cümlesi,⁸⁰ yâni gerek eski ocaklara müstahfız katılanlar ve gerekse “açıkta kalmış olan bilcümle eyâletlü takımının süvari asâkir-i mansûre usulüne” bağlanması kararlaştırıldı.⁸¹ Aşkar Ali Anadolu sipahilerine binbaşı tâyin edildi.⁸²

Anadolu’nun iç kısımlarında, eskiden kalma bazı kalelerin müstahfızları da lüzümsüz “olduğundan mevkilerine göre bazılarında yalnız dizdar, bazılarında ise birer-ikişer nefer” bırakılıp kalanlar da süvari oldular.⁸³“Tımarlı kale sipahilerine binbaşı” olarak Tebdilci Hafız Ağa

77. *Lutfî*, I, 114-115.

78. *Lutfî*, II, 191-193; gerçekten de Konya savaşında deliler, Mısır tarafında idiler.

79. *Lutfî*, I, 258.

80. *Tarih-i Enderûn*, 421-22.

81. *Lutfî*, I, 258.

82. *Tarih-i Enderûn*, 422: 1827 sonu-1828 başı.

83. *Lutfî*, I, 258-59.

tâyin edildi.⁸⁴ Böylece eyâletlerin timar ve zeamet işleriyle ilgili hususlar, Seraskerlik dairesinden görülecekti.⁸⁵

Bu tatbikata çok geçmeden Rumeli'de de geçildi.⁸⁶ Aslında bu olayın sosyal yönü de önemli neticeler verebilecek niteliktedir.

15. Kıla-ı Hakanîde müstahfız topçu zabitan ve neferatının usul-i kadîmelerinin tebdîliyle yeni askerî düzene uygun olarak tanzimlerine başlandı.⁸⁷

II. Mahmud devri, hemen baştan sona bir değişme ve yenilenme çağı kabul edilebilir. Bu bakımdan, yukarda sadece bazı önemli hususları belirtmeye çalıştık. Bunlar değişmenin ve yenilenmesinin bazı yönlerine yeterli bir misâl olmuştur sanıyoruz.

Askerî yeniliklerin ve değişmelerin, idârî ve sosyal alandaki yenilenme ve değişmelerle birlikte gittikleri de unutulmamalıdır.⁸⁸

84. *Tarih-i Enderûn*, 426: 31. III. 1828 den hemen önce.

85. *Lutfî*, I, 259.

86. *Tarih-i Enderûn*, 427.

87. *Lutfî*, III, 167: 1247 de (1832).

88. Bu konuda ayrıca aşağıdaki çalışmalarımıza bakılabilir:

a. "Sultan II. Mahmud Devrinin Genel bir Tahlili", T. Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, İzmir 1992, s. 101-108;

b. "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Sosyal Sonuçları", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri* (İÜ EF, Tarih Araştırmaları Merkezi, 28-30 Haziran 1989), *Bildiriler*, İstanbul 1990, s. 147-155.

